VII. Dvarvietės ir kaimavietės
Manor and Village Sites

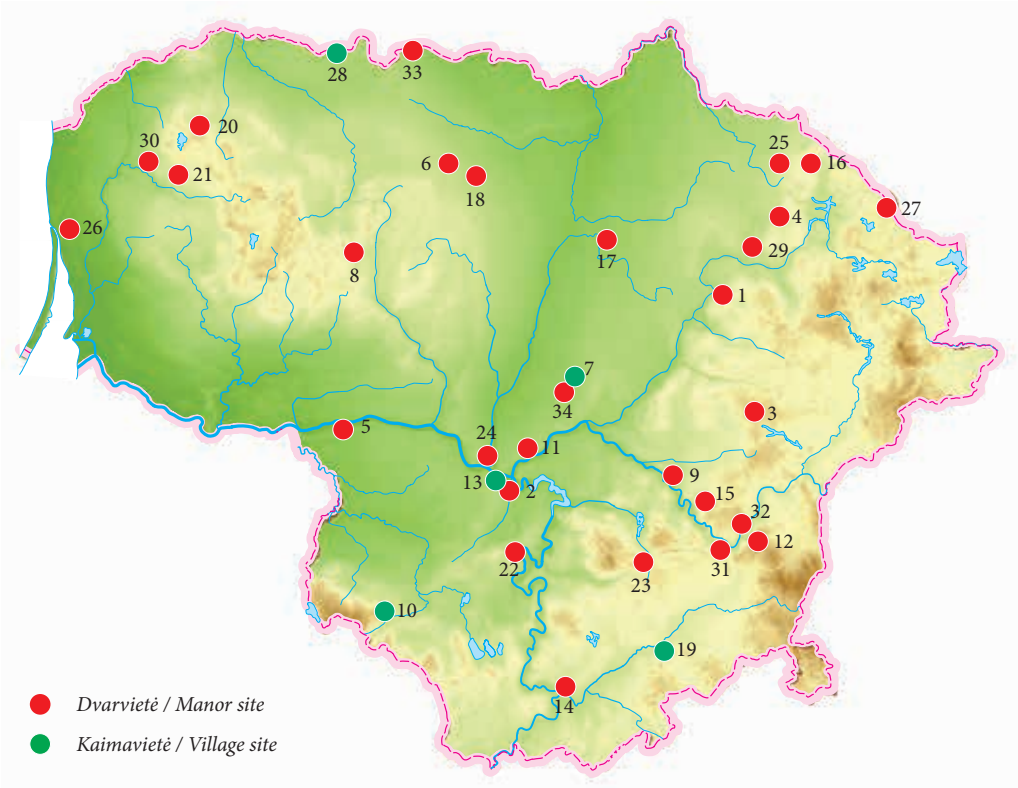

1. *Anykščiai*
2. *Aukštoji Freda (žr. XV)*
3. *Bijutiškis (žr. XV)*
4. *Gačionys (žr. XV)*
5. *Gelgaudiškis*
6. *Juknaičiai (žr. XV)*
7. *Kačėnai*
8. *Kelmė*
9. *Kriveikiškis*
10. *Kušliškiai (žr. I)*
11. *Lapės (žr. XV)*
12. *Markučiai (žr. XV)*
13. *Marvelė (žr. II)*
14. *Merkinė*
15. *Mozūriškės (žr. XV)*
16. *Obeliai*
17. *Pajuostis (ir XV)*
18. *Pakruojis (žr. XV)*
19. *Pamerkiai*
20. *Plinkšės (žr. XV)*
21. *Plungė (žr. XV)*
22. *Prienai*
23. *Raipolis (žr. XV)*
24. *Raudondvaris (žr. XV)*
25. *Rokiškis (žr. XV)*
26. *Sendvaris*
27. *Stelmužė (žr. XV)*
28. *Suginčiai (žr. IV)*
29. *Svėdasai*
30. *Šateikiai (žr. XV)*
31. *Trakų Vokė (žr. XV)*
32. *Verkiai (žr. XV)*
33. *Žagarė (žr. XV)*
34. *Žeimiai (ir XV)*

Tautvydas Bajarūnas

Prienų dvarvietė

2023 m. Prienų dvarvietės, vadinamos Butlerio pilimi (UK 5504), teritorijoje buvo įrengiami nauji vandentiekio ir buitinių nuotekų tinklai. Sodų ir Pilies gatvių atkarpose numatytų trasų įvadų ir šulinių vietose buvo atlikti detalieji tyrimai (ištirta 12 įvairaus dydžio perkasų, 118,3 m^2), o Pilies gatvės Š dalyje – žvalgymai (žvalgytos 9 skirtingo dydžio tranšėjos, 44 m^2). Bendrai iki įžemio ištirtas 156,3 m^2 plotas (1 pav.).

Rašytiniuose šaltiniuose Prienai pirmą kartą paminėti 1502 m. kaip mažas Birštono apylinkių dvarelis, kurį didysis kunigaikštis Aleksandras padovanojo Mykolui Glinskiui (Miškinis A. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. 1: *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 426). 1579 m. Prienų dvaras perduotas valdyti Gabrieliui Bekešui. 1616 m. Prienų valdytoju tapo Steponas Pacas, o tarp 1640 m. ir 1647 m. jie atiteko Gotardui Vilhelmui Butleriui. Kartu su ATR valdovo sūnumi Jonu Kazimieru, 1638–1640 m. jis išbuvo nelaisvėje Prancūzijos Cistersono pilyje. Grįžęs iš nelaisvės Gotardas Butleris įsikūrė Prienuose, čia 1654–1661 m. pastatė panašią, tačiau kiek mažesnę, šios mūrinės pilies versiją. XVII a. II p. Prienų seniūniją tebevaldė Butlerių šeima. Prienų pilis, kaip ir pats miestas, labai nukentėjo XVIII a. pradžioje, ATR karo su Rusija ir Švedija metu – 1701 m. pilis buvo sunaikinta ir neatstatyta (Miškinis A. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. 1: *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 426–427).

Pirmieji archeologiniai tyrinėjimai Prienų dvarvietės aplinkoje atlikti XX a. 7–8 dešimtmečiais. Tuo metu didesnė teritorijos dalis dar nebuvo užstatyta, o į R–PR nuo Revuonos upelio rasta plytų mūro liekanų, koklių fragmentų (*LIIR*, f. 1, b. 3958). Išsamesni tyrinėjimai su pertraukomis šioje teritorijoje vykdomi nuo 2003 m. Bendrai Prienų piliavietėje fiksuojamas

1 pav. Prienuose, Pilies ir Sodų gatvėse, atliktų archeologinių tyrimų situacijos planas: 1 – 2023 m. detaliųjų tyrimų perkasos; 2 – 2023 m. žvalgytos tranšėjos; 3 – aptikti XVI a. pabaigos–XVIII a. II pusės mūrai; 4 – 2022 m. A. Kalėjaus žvalgomieji tyrimai; 5 – 2003–2022 m. tyrimų vietos; 6 – teritorija, kurioje rasta XVII a. koklių (pagal P. Tebelškį); 7 – KVR saugomos teritorijos. E. Mačiokaitės brėž.

Fig. 1. Area plan: 1 – detailed excavation areas from 2023; 2 – exploratory trenches from 2023; 3 – masonry structures (late 16th to the second half of the 18th century); 4 – exploratory excavation by A. Kalėjus in 2022; 5 – areas excavated in 2003–2022; 6 – area which yielded 17th-century stove tiles (according to P. Tebelškis); 7 – protected area boundary.

2 pav. Perkasoje 3 įžemyje atidengtos XVII a. struktūros. P. Vutkin nuotr.

Fig. 2. 17th-century features cut into the natural layer, unearthed in trench 3.

3 pav. Perkasoje 10 atidengtos mūrinės struktūros P-1 ir P-2 iš PV. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 3. Masonry structures P-1 and P-2 in trench 10, viewed from the SW.

XVII–XVIII a. kultūrinis sluoksnis su laikotarpiui būdingais radiniais: buitine keramika, koklių bei vitražinio lango stiklo fragmentais ir pan. Jis daugelyje vietų suardytas XX–XXI a., vykdant paviršiaus performavimo, gyvenamųjų namų statybos ir požeminių komunikacijų tiesimo darbus. Ankstesnių tyrimų duomenimis, archeologinis sluoksnis geriausiai išlikęs Sodų gatvės atkarpoje ir jos sankirtoje su Pilies gatve (*LIIR*, f. 1, b. 4203; *ATL 2018 metais*, 2019, p. 646; *ATL 2019 metais*, 2020, p. 523).

2023 m. atliktų detaliųjų tyrimų metu perkasose fiksuoti iki 0,3–2,55 m storio piltinio pobūdžio sluoksniai. Šie suformuoti XIX–XXI a. laikotarpiu, vykdant įvairius grunto judinimo darbus: keičiant vietos reljefą, pritaikant šią miesto dalį gyvenamųjų namų statyboms, vykdant požeminių inžinerinių tinklų, Sodų ir Prienų gatvių trasų įrengimą ir periodiškai užpilant Nemuno šlaitą. Tai patvirtina ir šiuose sluoksniuose aptikti šio laikotarpio radiniai, kurie aptinkami kartu su XVI–XVIII a. datuojamais archeologiniais radiniais. Įžemis – gelsvas smėlis, giliau pereinantis į balsvą geležingą ir balsvą smėlį. Tik perkasoje 9 fiksuotas pilko smėlio įžemis. Pilies gatvės P dalyje tirtose perkasose 2–4, 11–12 įžemis pasiektas vidutiniškai 30–70 cm gylyje (H_{abs} 54,29–55,57 m). Sodų ir Pilies gatvių sankirtoje tirtose perkasose 1 ir 10 įžemis pasiektas 60–90 cm gylyje (H_{abs} 55,02–55,39 m). Sodų gatvėje tirtose perkasose 5–9 įžemis pasiektas 0,65–1,6 m gylyje (H_{abs} 54,01–55,35 m, gilėja PV kryptimi).

Išsiskyrė tik kelios perkasos – 3, 5, 10–11. Perkasose 3 ir 11, po XIX–XX a. sluoksniais, įžemyje, atitinkamai 20–50 cm (H_{abs} 55,18–55,41 m) ir 60–90 cm gylyje (H_{abs} 55,07–55,44 m), aptiktos įgilintos archeologinės struktūros (2 pav.), kuriose rasta XVI–XVII a. II puse datuojamų buitinės, statybinės keramikos fragmentų, pavienių numizmatinių radinių.

Perkasoje 10, 1–1,1 m gylyje (H_{abs} 54,80–54,86 m), aptikti du mūriniai pamatų fragmentai P-1–P-2 (3 pav.). *P-1* maždaug 1,3–1,6 m ilgio, 0,45–1 m pločio, 1,7 m aukščio, orientuotas Š–P kryptimi, o *P-2* – apie 1,1–1,2 m ilgio, 30 cm pločio ir 1,5 m aukščio, orientuotas ŠR–PV kryptimi ir nuo fragmento P-1 nutolęs apie 1,2 m į PR (4 pav.). Struktūros mūrytos tiek iš

sveikų plytų, tiek ir plytų nuolaužų bei netašytų akmenų (skersmuo 25–30 cm). Plytos raudonos spalvos, rankinės gamybos, jų matmenys 22–29x13–14x7–10 cm. Pamatų konstrukcijoms naudotos statybinės medžiagos rištos raudonu moliu su kalkių trupiniais. Nustatyta, jog atidengti P-1 ir P-2 fragmentai turėjo priklausyti tam pačiam nenustatytos paskirties statiniui, datuojamam XVI a. pabaiga–XVIII a. II puse. Struktūros apardytos, tačiau tikėtina, jog jos PV dalyje turėjo susijungti į vieną kampą. Vietoje, kur galbūt anksčiau jungėsi pamatai, jų aplinkoje, matomas apie 7,5 m pločio, 7,8 m ilgio Š–P kryptimi orientuotas vėlyvas perkasimas ar užpylimas. Jis prie pat Nemuno upės šlaito ir tęsiasi ŠR kryptimi upės link, todėl tikėtina, jog perkasime fiksuoti supiltinės kilmės sluoksniai, greičiausiai suformuoti periodiškai, XIX–XX a. laikotarpiu, užpilant Nemuno šlaitą ir ruošiant šią miesto dalį gyvenamųjų namų statyboms. Verta pabrėžti, jog dar 2003 m. vykdytų archeologinių tyrimų metu griūvančiame Nemuno kairiojo kranto skardyje užfiksuotos neaiškaus datavimo mūrinių pastatų liekanos (*LIIR*, f. 1, b. 4203). Todėl šioje aplinkoje gali būti išlikusių ir daugiau struktūrų, kurios palaidotos po vėlyvais supiltiniais sluoksniais. Be to, panašios struktūros griuvenų aptikta ir perkasoje 5 – čia XIX–XX a. sluoksnyje fiksuotas nuvirtusios mūrinės sienos fragmentas. Atsižvelgiant į tai, manytina, jog perkasos 5 aplinkoje gali būti išlikusių ir sveikų mūrinių struktūrų.

Žvalgymų metu Pilies gatvės Š dalyje fiksuoti iki 0,7–1,2 m storio XIX–XXI a. dirvožemio ir supiltinio pobūdžio sluoksniai, po kuriais pasiektas įžemis – gelsvas, balsvas smėlis. Sodų gatvėje žvalgytoje tranšėjoje 9 fiksuotas iki 1,15 m storio XIX–XX a. suformuotas kultūrinis sluoksnis, o įžemis nepasiektas. Archeologinių radinių, sluoksnio ar struktūrų žvalgymų metu nerasta.

4 pav. Perkasoje 10 atidengtos mūrinės struktūros P-2 fragmentas iš P. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 4. A fragment of masonry structure P-2 unearthed in trench 10, viewed from the S.

Tyrimų metu surasti ir inventorinti 296 XVI–XX a. datuojami radiniai: tai daugiausia žiesta buitinė keramika, kurios nemažą dalį sudarė Kelcų keramikos fragmentai, statybinė keramika – plokštiniai ir dubeniniai kokliai, aptikta ir XVI a. II pusės–XVII a. II pusės numizmatinių radinių – 1652–1666 m. Jono Kazimiero šilingai, Zigmanto III Vazos (16(12?) m.) ir Stepono Batoro (1579 m.) dvidenariai. Makrobotaninių tyrimų metu, XVI–XVII a. II puse datuojamose archeologinėse struktūrose aptikta pavienių suanglėjusių augalų makroliekanų (63 vienetai), tarp jų – 3 vienetai neidentifikuotų javų fragmentai, keletas javų piktžolių ir ruderalinių augalų – rugiagėlės (*Centaurea cyanus*), baltosios balandos (*Chenopodium album*) ir smulkiosios rūgštynės (*Rumex acetosella*) makroliekanos, taip pat drėgnoms pievoms ir šlapynėms būdingi augalai, tokie kaip viksvos (*Carex*), dumblialaiškiai (*Alisma*). Šie kartu su radiniais perduoti į AKM.

The Prienai Manor Site

In 2023, detailed (12 trenches, 118.3 m^2) and exploratory (9 trenches, 44 m^2) excavations

were carried out in Prienai (S Lithuania), on Pilies and Sodų Streets, covering a total area of 156.3 m^2 (Fig. 1). The excavations unveiled cultural layers of 0.3–2.55 m in thickness that were formed in the 19th–21st centuries and contained finds from the 16th–20th centuries. Only trenches 3 and 11 revealed features (Fig. 2) with finds dating back from the 16th to the second half of the 17th centuries. In trench 10, at a depth of 1–1.1 m, the remnants of a building dating from the end of the 16th to the second half of the 18th century were found (Figs. 3–4).

Dovilė Baltramiejūnaitė

Kernavės Kriveikiškio dvarvietė

2023 rugpjūčio mėnesį Kernavėje, sklype Kriveikiškio g. 15, KKRD iniciatyva buvo vykdomi detalieji tyrimai Kernavės, Kriveikiškio dvarvietės teritorijoje (UK 24573), taip pat patenkančioje į Kernavės archeologinės vietovės (UK 37320) teritoriją.

Saugomoje Kernavės Kriveikiškio dvaro teritorijoje archeologiniai tyrimai vykdyti 1992, 2011 ir 2013 m. (*LIIR*, f. 1, b. 2580; *ATL 2011 metais*, 2012, p. 389–392; *ATL 2013 metais*, 2014, p. 303–309) (1 pav.). Daugiausia duomenų dvaro istorijos detalėms pažinti suteikė 1992 m. tyrimai, vykdyti saugomos teritorijos Š dalyje. Jų metu ištyrus 200 m^2 plotą aptiktos ūkinių XVII ir XIX–XX a. pradžios pastatų liekanos, gyvenamojo pastato dviejų krosnių pamatai, šalia – koklių duženų sąvartos. Nevienalaikės koklių kolekcijos apima XVI a. pabaigos–XVII a. I pusės ir XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios laikotarpius.

Nagrinėti ir atskiru straipsniu pristatyti dvaro istorinių, kartografinių šaltinių duomenys (Baltramiejūnaitė D., Išnykusio valstybinio Kernavės dvaro istorijos fragmentai, *Kultūros paminklai*, 2020, t. 24, p. 94–106). Pagal istorines aplinkybes ir raidos lūžius išskirti Kernavės dvaro 3 raidos etapai: 1) iki XVI a. vidurio ir antros pusės LDK vidaus reformų, 2) iki XVIII a. pabaigos žemių patekimo į Rusijos imperijos sudėtį, 3) iki dvaro sunykimo XIX a. II pusėje. Tikėtina, kad bent antruoju etapu dvaras kūrėsi 2023 m. tyrinėtoje teritorijoje, o ankstesnė jo vieta iki šiol neidentifikuota.

1 pav. Kernavės Kriveikiškio dvarvietės teritorijoje atliktų tyrimų planas: 1 – 2023 m.; 2 – 1992 m. (A. Jankauskas); 3 – 2011 m. (A. Kuzmickas); 4 – 2013 m. (E. Pranckėnaitė); 5 – Kernavės Kriveikiškio dvarvietės teritorijos ribos (UK 24573). D. Baltramiejūnaitės brėž.

Fig. 1. The manor site area plan depicting current and past excavations: 1 – in 2023; 2 – in 1992 (by A. Jankauskas); 3 – in 2011 (by A. Kuzmickas); 4 – in 2013 (by E. Pranckėnaitė); 5 – the boundary of the Kriveikiškis Manor site in Kernavė (UK 24573).